

rın nisabıyla ilgili görüşler için bk. Ali M. Yûsuf Muhammedî, s. 283-288; ayrıca bk. ŞAHİT). Bu konuda fizyonomik ve fizyolojik özelliklerden hareketle insanlar arasındaki benzerlikleri tesbit etmede uzmanlık kazanmış kişilerin bilirkişiliğine müraaet edilmesi ve bu bilginin delil değeri fakihlerce tartışılmıştır (bk. KIYÂFE). Günümüzde neseple ilgili davalarda kan tahlilinden de yararlanılmaktadır. Fakat bu, babanın kim olduğunu değil bir erkeğin ihtilâf konusu olaydaki çocuğun babası olmadığını belirlemeye yöneliktir. Zira kan muayenesi neticesinde çocuğun kanında annenin veya baba olduğu ileri sürülen erkeğin ya da her ikisinin kanının özelliklerinin bulunmadığı görülürse çocuğun babasının o kişi olmadığı kesin biçimde anlaşılmıştır (bk. KİYÂFE). Öte yandan antrobiyoloji ve kalıtım biyolojisi alanındaki gelişmeler sayesinde çocuğun babası katiyete yakın bir gerçeklikle tesbit edilebilmekte ve özellikle babalık davalarında bu kapsamdaki testlere de başvurulmaktadır (Oğuzman – Dural, s. 206-207; Akıntürk, s. 349, 377).

Kadının doğum yaptığı iddiasını ispat edebilmesi için aranan şartlar evliliğin devam ediyor olması, kadının ric'î talâk, bâ-in talâk veya vefat iddeti içinde bulunması hallerine göre değişir. Bu durumlarda da kocanın yahut vârislerinin kadının hamile olduğuna dair beyanının bulunup bulunmaması veya doğumdan önce hamile olduğunun çevresinde açıkça farkedilmiş olup olmaması aranan şartları etkileyen bir husustur. Hanefî, Hanbelî ve Zeydiyye mezhepleri, hamileliğin ikrarı veya açıkça bilinmesi halleriyle ihtilâfın doğum olayı değil doğan çocukla ilgili olması halinde diğer mezheplere göre ispatı daha kolay bir prosedüre bağlamışlar, mezhep içi bazı farklılıklar bulunsa da duruma göre kadının beyanını, tek şahidin veya doğumu yaptıranın tanıklığını yeterli saymışlardır (Zekiyüddin Şa'bân, s. 561-565; Abdülkerim Zeydân, IX, 371-380).

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Nikâh", 42; Buhârî, "Menâkıb", 1, 16, "Büyü", 3, 100; Müslim, "Radâ", 36-37, "Cenâ'iz", 29; Ebû Dâvûd, "Edeb", 111; Tirmizî, "Birr", 49; Nesâî, "Talâk", 47; Serahsî, *el-Mesbû't*, VI, 44-53; XVI, 142-144; XVII, 161-170; Kâsânî, *Bedâ'i'*, II, 331-332; VI, 255; VII, 228-232; İbn Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-semine* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân – Abdülhafız Mansûr), Beyrut 1415/1995, II, 253-255, 715-719; III, 92-93; İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Herrâs), V, 769-778; VI, 455-456; VII, 419-432, 477-488; IX, 160-161; a.m.f., *el-Kâfi* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1418/1997, IV, 594-596, 601-613; VI, 221-222, 293-299; Muhakkik el-Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm fi me-*

sâ'ili'l-helâl ve'l-harâm (nşr. Abdülhüseyn M. Ali), Beyrut 1403/1983, III, 94-95, 100-101, 156-159; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehâr*, San'a 1409/1988, III, 142-147; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-me'tâlib* (nşr. M. M. Tâmir), Beyrut 1422/2001, VII, 332-362; IX, 467-474; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, VII, 103-125; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), IV, 123-136; VI, 100-108; Eттаfeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nil ve şifâ'i'l'alil*, Beyrut 1392/1972, VI, 273, 543; M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahşiyye*, Kahire 1377/1957, s. 386-402; Sâlih Hanefî, *Kazâ'ü'l-ahvâlî's-şahşiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-kâtibi'l-Arabî), s. 277-297, 465-471; Bilmen, *Kamus*², II, 395-424; VIII, 69-75; Abdülazîz Âmir, *el-Ahvâlü's-şahşiyye fi's-ser'ati'l-İslâmiyye fikhen ve kazâ'en: en-Neseb, er-Radâ, el-İhidâne, nafaakatü'l-akârib*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 1-149; Enver Mahmûd Debbûr, *İsbâtü'n-neseb bi-tarîkı'l-ki-yâfe fi'l-fihhi'l-İslâmî*, Kahire 1405/1985; Zekiyüddin Şa'bân, *el-Ahkâmü's-ser'iyeye li'l-ahvâlî's-şahşiyye*, Bingazi 1989, s. 553-597; Abdülkerim Zeydân, *el-Mufaşşal fi ahkâmî'l-me'ne ve'l-beyti'l-müslim fi's-ser'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1413/1993, IX, 313-439; Ali M. Yûsuf Muhammedî, *Ahkâmü'n-neseb fi's-ser'ati'l-İslâmiyye*, Devha 1414/1994; Kemal Oğuzman – Mustafa Dural, *Aile Hukuku*, İstanbul 1994, s. 193-375; Mahmûd M. Hasan, *en-Neseb ve ahkâmüh fi's-ser'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûnî'l-Küveytî*, Küveyt 1999; Turgut Akıntürk, *Aile Hukuku*, İstanbul 2006, s. 333-454; Brunschwig, "De la filiation maternelle en droit musulman", *St.I*, IX (1958), s. 49-59; E. Kohlberg, "The Position of the Walad al-zinâ in İmâmî Shi'ism", *BSOAS*, XLVIII (1985), s. 237-266; U. Rubin, "Al-Walad li-l-firâsh on the Islamic Campaign Against 'zinâ", *St.I*, LXXVIII (1993), s. 5-26; Abdunnâsir Mûsâ Ebû'l-Basal, "el-İsbât bi'l-başmatî'l-verâsiyye (el-cîniyye) mine'l-manzûri's-ser'î", *Ebhâşü'l-Yermük*, XIX/4, Amman 2003, s. 1695-1717; "Neseb", *Mv.F*, XL, 231-256; Mehmet Şener, "Neseb", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, III, 471-473.

İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ

NESEVÎ, Ali b. Ahmed

(علي بن أحمد النسوي)

Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nesevî
(ö. 493/1100'den sonra)

Matematikçi ve astronomi âlimi.

Horasan'ın Nesâ şehrinde olup 472'de (1079) yazdığı *Bâznâme* adlı eserinin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre 393 (1003) yılında doğmuştur. Bazı klasik ve çağdaş kaynaklarda matematikçi-astro-nom Kûşyâr b. Lebbân ve Ebû Ma'ser el-Belhî'nin öğrencisi olduğu kaydedilirse de Belhî'nin ölüm tarihi (272/886) dikkate alındığında ona öğrencilik yapmasının mümkün olmadığını anlaşıyor. Nâsır-ı Hüsrev *Sefernâme*'sinde 437'de (1045) Simnân'da Nesevî ile görüşüğünü ve derslerine girdiğini, onun geometri, matematik ve tıp

okuttuğunu, zaman zaman, "İbn Sînâ'dan böyle duydum, böyle öğrendim" dediğini ve kendini onun öğrencisi saydığını söyler. Öte yandan Nesevî'nin *et-Tecrid* adlı eserinin 551 (1156) veya 557 (1162) istinsah tarihli bir nüshasının sonundaki bizzat kendisinden alınan bilgilerden İbn Sînâ'nın onun evine geldiği ve *el-Kânûn fi't-tıbb*'in bir kısmını orada yazdığı öğrenilmektedir. Büyük bir kütüphane ve ilim yuvası olan bu eve uğrayan ünlülerden biri de Bîrûnî idi; Nesevî onu kısa boylu ve "en sağlam bilgiye sahip âlim" (mutkîn) diye nitelendirmektedir. Kendi verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre Nesevî, Büveyhî Hükümdarı Mecdüddle devrinde (997-1029) Rey ve İsfahan'da bulundu. Rey'in 1029'da Gazneli Mahmud tarafından ele geçirilmesi üzerine Sultan Mahmud ve II. Mesud dönemlerinde uzun süre Gazne'de yaşadı. Gazneliler'in yıkılışından sonra İsfahan'da Selçuklu hükümdarlarının hizmetine girdi, özellikle Tuğrul Bey'in yanında bulundu. Nesevî'nin, gerek *Bâznâme*'yi 472'de (1079) yazmasına gerek bu tarihten sonra ve Ali b. Zeyd el-Beyhakî'nin, 100 yıldan fazla yaşadığını belirtmesine bakarak en erken 493'te (1100) öldüğü söylenebilir.

Nesevî, matematik tarihinde hisâb-i Hindî'ye dayalı ondalık kavramını iyi bilen matematikçilerin başında gelir. Öncelikle hisâb-i zihnînin birim kesir anlayışına hisâb-i Hindî tekniklerini uygular. Öte yandan hisâb-i sittîniyi Hint sayılarına göre kurar ve onu bu tabanla yapılan temel aritmetik işlemlerine tatbik eder. Onun derin bilgisi en güzel biçimde ondalık kesir kavramına ulaştığı şu formülde ortaya çıkmaktadır: $\sqrt{n} = \sqrt{n^2/k}$ ve $n^{3/2} = (nk^2)^{3/2}/k^3$ (k, 10'un kuvvetleri olarak alınır; eğer k 10 veya 100 olarak alınırsa kök bir veya iki ondalık basamağa kadar daha doğru tesbit edilebilir). Ancak Nesevî'nin Kûşyâr gibi, hem pozitif tam hem rasyonel sayılardaki çıkarma işlemlerinde "ödünç alma" kavramını gerçek mânasıyla anlamada başarısız kaldığı görülür. Aynı şekilde bir sayının yaklaşık küpkökünün tesbitinde Kûşyâr'ı izleyerek o dönemde İslâm matematiğinde kullanılan formüle göre daha eski olan bir formülü tercih etmiştir. Küpkök hesabında da yine Kûşyâr gibi günümüzdeki Ruffini-Horner yöntemine benzer bir yöntem uygular.

Eserleri. A) Geometri. 1. *et-Tecrid fi uşûlî'l-hendese*. Mukaddimedede beşerf bilginin nihâi amacının ilâhî bilgiye ulaşmak olduğunu belirten müellif, Batlamyus'un *el-Mecisti*'sinde görüldüğü gibi matema-

NESEVÎ, Ali b. Ahmed

tiksel yöntemin astronomide kullandığı geometrik ispat tarzının mutlaka bilinmesi gerektiğini, bu sebeple eserini hem Öklid'in *Elementler*'ine giriş mahiyetinde, hem de Batlamyus'un *el-Mecisti*'sini anlayabilmek için gereken asgari geometri bilgisini verebilecek şekilde hazırladığını belirtir. Kitab, esas itibarıyla Öklid'in *Elementler*'inin düzlem geometriyle geometrik cebri ele alan I-VI. ve uzay geometri konusundaki XI. kitabının yeniden inşasından ibarettir. Ahmed Selîm Saîdân eserin kısmî neşrini yapmıştır (*Hendesetü Öklidis fi eydin 'Arabiyye*, Amman 1991). **2.** *Şerhu Kitâbi'l-Me'hûzât li-Arşimîdis*. Archimedes'in Sâbit b. Kurre tarafından *el-Me'hûzât* adıyla Arapça'ya tercüme edilen eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3414; Ayasofya, nr. 2760). Kitabı daha sonra Nasîrüddîn-i Tûsî, Nesevî'nin şerhinden faydalanarak tahrir etmiş ve bu tahrir Latince'ye, Latince'sinden de Rusça'ya çevrilmiştir (Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 141). **3.** *Kitâbü'l-İşbâ' fi şerhi'l-şekli'l-kattâ'*. Sâbit b. Kurre tarafından Arapça'ya çevrilen ve daha sonra Nasîrüddîn-i Tûsî tarafından tahrir edilen birleşik oranlar teoremiyle Menelaus'un küresel trigonometriyle ilgili teoremi üzerinedir (TSMK, Hazine, nr. 455/2). Nesevî önsözde başta Batlamyus olmak üzere Neyrîzî, Fârâbî, Sâbit b. Kurre, Hâzin ve İbn Sînâ'yı matematiğin öncüleri diye sayar. Wiedemann bu önsözü Almanca'ya çevirmiş (*Studien zur Astronomie der Araber*, Erlangen 1926, s. 80-85), kitap üzerinde de H. Bürger – Karl Kohl çalışmıştır (*Geschichte des Transversalsatzes*, Erlangen 1924, s. 53-55). **4.** *Kitâbü'l-Belâğ fi şerhi Kitâbi Öklidis*. Adına *Kitâbü't-Tecrid fi şerhi Kitâbi Öklidis*'in sonunda rastlanmaktadır. **5.** *Maqâle fi 'ameli'd-dâ'ire nisbetühâ ilâ dâ'ire mefrûda ke-nisbeti mefrûda*. Nasîrüddîn-i Tûsî, *Me'hûzât Arşimîdis* adlı eserinde bundan söz etmektedir (Sezgin, V, 348).

B) Astronomi. 1. *Zicü'l-fâhîr*. Beyhakî'nin *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm* (s. 116) ve *Cevâmî'u aḥkâmî'n-nücûm*'da adını verdiği eserin bir parçası, Nesevî'nin öğrencisi Hakîm Şah Merdân İbn Ebû'l-Hayr er-Râzî tarafından *Ravzâtü'l-müneccimîn* adlı kitabında Farsça'ya çevrilmiştir. **2.** *Kitâbü'l-Lâmi' fi emsiletî'z-Zicî'l-câmi'*. Kûşyâr'ın *ez-Zicü'l-câmi'* üzerine yapılmış bir çalışmadır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 970). **3.** *Risâle fi ma'rifeti'l-takvîm ve'l-usturlâb* (Columbia University, MS, Or., nr. 45/7). **4.** *Câmi'u'l-kavânin li-'ilmi'l-hey'*. İsfahan'da yazılıp Selçuklu Veliziri

Kündürî'ye sunulan eserin Nesevî'ye aidiyeti tartışmalıdır. Bazıları bunu Sâlâr'a, bazıları Ömer Hayyâm'a nisbet eder. Kitabın üçüncü bölümü Khayretdinova tarafından Rusça'ya tercüme edilmiş ve değerlendirilmiştir (Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 617). **5.** *Kitâbü Murtażavî (İhtişâru Kitâbi Şuveri'l-kevâkib)*. Bağdat'ta Şii lideri Ebû Tâhir Mutahhar b. Ali Murtaza'ya sunulan eser, Ebû'l-Hasan Abdurrahman b. Ömer es-Süfî'nin aynı adlı kitabının ihtisarı olup adına Şah Merdân İbn Ebû'l-Hayr er-Râzî'nin *Ravzâtü'l-müneccimîn*'inde rastlanmaktadır.

C) Matematik. 1. *el-Mukni' fi'l-hisâbi'l-Hindî*. V. (XI.) yüzyılda Doğu İslâm dünyasında kullanılan hisâb-i Hindî'nin seviyesini en iyi temsil eden eser mukaddimede verilen bilgilere göre Büveyhî Hükümdarı Meccüddeve'nin muhasebe divanı için Farsça kaleme alınmış, Şerefül-mülk'ün veziri Celâüddeve'nin isteği üzerine yeniden Arapça olarak yazılmıştır; zamanımıza ulaşan nüsha Arapça'sıdır. Nesevî mukaddimede hem kitabı yazmasının gerekçelerini anlatır hem de kendinden önceki Ya'kûb b. İshak el-Kindî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed Müctebâ el-Antâkî, Ali b. Ebû'n-Nasr, Ebû'n-Nasr Gülvazî, Ebû Hanîfe ed-Dineverî ve Kûşyâr gibi matematikçilerin eserlerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapar. Dört bölümden oluşan eserin birinci bölümü pozitif tam sayılar, ikinci bölümü pozitif rasyonel sayılar, üçüncü bölümü pozitif tam ve rasyonel sayılardan oluşan sayılar, dördüncü bölümü altmış tabanlı sayılar üzerinedir. Nesevî her ne kadar Kûşyâr'ın kitabını eleştirmişse de çalışması onunkinine benzer, ayrıca yaptığı eleştirilerin de doğru olmadığı görülür. Tıpkıbasımını Kurbânî'nin yaptığı kitabı M. Medovoy Rusça'ya tercüme etmiş, 1863'te Franz Woepcke Leiden Üniversitebibliothek'teki nüshasını (MS, nr. 1021) esas alarak mukaddimesini ve içindékileri Fransızca'ya çevirmiş, kısmî Almanca çevirisini Suter ve Luckey gerçekleştirmiş (Sezgin, V, 347), ayrıca Woepcke, Suter, Luckey, Saîdân, Kurbânî eser hakkında çalışmalar yapmıştır (Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *Nesevî-nâme*, s. 48). **2.** *Risâle fi istihrâci'd-dâmîr*. Beyhakî'nin *Cevâmî'u aḥkâmî'n-nücûm*'unda zikredilir (Sezgin, VII, 182).

D) Diğer eserleri. 1. *Kitâbü't-Tesviye*. Yakın zamanlarda ele geçmiş olup nazarî tıp konusunda ve Câlînûs (Galen) çizgisinde hacimli bir çalışmadır (Rabat Üniversitesi Ktp., nr. 428). Eserde mizaç, hılt nazariyesi, organlar, unsurlar ve güçler

gibi eski tıbbın üzerine kurulduğu temel kavramlar incelenir; daha sonra ilaç, kan, nabız, idrar gibi konular ele alınır. Kitap *el-Kânûn fi't-tıbb* ile ciddi benzerlikler göstermekle birlikte yer yer farklılıklar da arzeder; tertip ve tanzim bakımından ise *el-Kânûn* öncesinde kaleme alınanlara göre ileri bir seviyededir. Eserin bir kısmı ayrıca *Maqâle fi eyyâmî'l-buhrân mine'n-Nesevîyye* adıyla günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3622/2). **2.** *Bâznâme*. Tahran Kitâbhâne-i Millî'de bir mecmua içerisinde (nr. 492/18) yer almaktadır. Eserin mukaddimesinde Nesevî altmış yıl bu işle uğraştığını, avcılık kitaplarını okuduğunu, hizmetinde bulunduğu sultanların saray kütüphanelerinden ve uygulamalarının faydalandığını söyler. Değişik milletlerin kuşculuk tekniklerinin incelendiği kitabı özellikle Parsî, Pehlevî, Sâsânî, Sâmânî, Soğdî, Rûmî, Hindî, Türkî ve Arabî kitaplardaki bilgilerden derlediğini belirtir. Eser çeşitli milletlerin bu konudaki birikimlerini vermesi bakımından önemlidir (nşr. Ali Garavî, Tahran 1354 hş.). **3.** *Risâle fi'l-medḥal ilâ 'ilmi'l-manḥik*. **4.** *Silâhnâme-i 'Alâ'î*. Nesevî, *Bâznâme*'de verdiği bilgiye göre bu eseri Kâkûyîler hânedanının kurucusu Ebû Ca'fer Alâüddeve Muhammed b. Rüstem'in isteği üzerine onun kütüphanesinden faydalanarak tahrir etmiştir. Müellif çalışmasında silâh yazarlarını iyileştiren bir ilaç keşfettiğini söyler ve bu ilacın hazırlanışını anlatır (Gulâm Hüseyin Siddîki, VI/1 [1337 hş./1958], s. 21).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm* (nşr. M. Kürd Ali), Dımaşk 1946, s. 116-117; *Keşfü'z-zunûn*, II, 970; Sâlih Zeki, *Âsar-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, II, 268-272; Suter, *Die Mathematiker*, s. 96-97; a.mlf., "Über das Rechenbuch des Ali ben Ahmed el-Nasawî", *Bibliotheca Mathematica*, VII, Leipzig 1906-1907, s. 113-119; Brockelmann, *GAL*, I, 674; *Suppl.*, I, 384, 390; Sezgin, *GAS*, III, 311; V, 345-348, 404; VI, 245-246; VII, 182, 410-411; Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *Nesevî-nâme: Taḥkîk der Âsar-ı Riyâzi-i 'Alî İbn Aḥmed Nesevî*, Tahran 1351 hş.; a.mlf., *Zindeginâme-i Riyâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365 hş., s. 477-484; A. S. Saïdan, "al-Nasawî, Abu'l-Ḥasan 'Alî İbn Aḥmad", *DSB*, IX, 314-316; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works* (7th. – 19th.c), İstanbul 2003, s. 140-141, 617; Martin Levey – Safvet Suryal, "Üsüsü't-tıbb fi'l-karnî'l-hâdî 'aşer", *el-Meşriq*, LXIII/2, Beyrut 1969, s. 141-156; Martin Levey, "Theory of Medicine in the 11th. Century in the Book of Adjustment of al-Nasawî", *Studies in Islam*, VII/4, New Delhi 1970, s. 189-204; Gulâm Hüseyin Siddîki, "Hakîm Nesevî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, VI/1, Tahran 1337 hş./1958, s. 12-28.

